

УДК 81'44:811.581+811.161.2

І. В. Малинюк

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНОСТІ У КИТАЙСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Статтю присвячено вивченню і досі дискусійної проблеми мотивованості/немотивованості мовного знака питання зв'язку між значенням та звуком в китайському мовознавстві; критично проаналізовано класичні й сучасні погляди китайських учених щодо концепції звукозображальності; детально прокоментовано позиції дослідників з цього питання.

Ключові слова: звукозображальність, мотивованість/немотивованість мовного знака, китайська лінгвістика.

Звукозображальна лексика завжди привертала увагу дослідників, адже вона безпосередньо пов'язана з важливою для мовознавчої науки проблемою зв'язку

звуку і значення. З цього приводу М. Рубані зауважував: “Серед найголовніших проблем мовознавства навряд чи існує проблема, що так багато обговорювалася мовознавцями і філософами, фахівцями і нефахівцями, якою є ониматопея” [11, с. 497]. Найдискусійнішим питанням у дослідженні звукозображальності залишається дихотомія мотивованість / немотивованість мовного знака (В. Гумбольдт, Г. Штейнталь, Р. Якобсон), яку вчені різних часів пов’язували з гіпотезами походження мови (Н. Аппарін, А. Газов-Гінзберг, Дж. Грінберг, О. Потебня). Інтерес мовознавців до цього мовного явища є цілком закономірним, адже, за словами Ф. Раута, “відтоді, як людина почала замислюватися над сутністю і походженням мови, проблема звуко-наслідування набула наважливішої ролі” [10, с. 113].

Питання мотивованості/немотивованості зв’язку звуку і значення в слові стало центральним у працях таких компаративістів, як С. Воронін, А. Газов-Гінзберг, О. Журавльов, В. Левицький, Р. Якобсон. Хоча класик теоретичного мовознавства Ф. де Соссюр висунув гіпотезу про немотивованість зв’язку звуку і значення, його послідовники дотримувалися іншої думки (Д. Вестерман, С. Воронін, Р. Якобсон). При цьому увагу було зосереджено, насамперед, на звукозображальних словах як наочному прикладі мотивованості мовного знака: “При більш ретельному аналізі виявляється, що майже будь-яке слово, що називає звук чи предмет, який звучить, так чи інакше з цим звуком пов’язане звуковою формою” [10, с. 174].

У працях китайських дослідників (Чжу Десі, Чень Шунун, Ван Хунцзюнь, Ши Юйчжи) здебільшого обстоюється теза про немотивованість мовного знака, тобто про відсутність прямого зв’язку між формою звучання слова та його значенням. Проте, що стосується звукозображальних слів, то тут, навпаки, їхня позиція збігається з прихильниками положення про мотивованість знака. Це дає підстави вважати, що “прямий зв’язок між звучанням слова та його значенням не є повністю довільним” [Лю Мінчжун 2000, с. 20].

Метою статті є висвітлення тих актуальних аспектів проблеми зв’язку звуку і значення, які по-новому представлені у концепціях європейських і східних мовознавців.

Завдання:

- проаналізувати проблему зв’язку звуку і значення в європейській і східній наукових традиціях;
- розкрити суть основних поглядів учених щодо концепції звукозображальності.

Що стосується представників східної наукової традиції, то вивчення звукозображальної лексики як окремої категорії насамперед у китайському мовознавстві відбувалося непослідовно.

Знайомство з основними працями китайських лінгвістів першої половини ХХ ст. дозволяє зробити висновок, що китайські граматисти або взагалі не розглядали питання звукозображення, або описували звуко-символічні слова (ідеофони) разом із звуконаслідуваннями (ониматопеями) та вигуками. Досі залишається невирішеним питання класифікації звукозображальних слів у китайській мові. Автори праці “Сучасна китайська мова. Службові слова” (“现代汉语. 虚词”), пропонуючи короткий опис історії вивчення звуконаслідувань у Китаї, однією із основних проблем назива-

ють недостатню розробку понятійного і категоріального апарату [20, с. 18]. Вивчаючи звукообразальні слова, китайські дослідники переважно іменують їх онома-топоетичними і вводять в обіг такі терміни: “象声词”, “拟声词”, “拟音词”, “表音词” тощо. При цьому варто зазначити, що за останні роки в роботах, присвячених звуконаслідуванням, китайські вчені найчастіше послуговуються тільки двома з них: “象声词” та “拟声词”. Вони хоча і зазначають, що, як правило, не існує прямого зв’язку між формою звучання слова та його значенням, але щодо звуко-символічних і звукообразальних слів, то це твердження не визнають справедливим. Оскільки звуконаслідування є звуками природи або ж дуже схожими на існуючі звуки в навколишньому світі, то це дає підстави вважати, що “прямий зв’язок між звучанням слова та його значенням не є повністю довільним” [23, с. 283].

Другою, безсумнівно, важливою проблемою залишається місце звуконаслідування в системі частин мови сучасної китайської мови.

У праці “Основи китайської граматики” Ван Ляої розглядає звуконаслідування як експресивно-стилістичний засіб для створення яскравих та живих образів. У запропонованій ним системі частин мови звуконаслідування не були виділені в окремий клас слів, хоча було розроблено їх класифікацію за структурою і кількістю складів [1].

Наступною спробою визначити місце звуконаслідувань була теорія Люй Шусяна і Чжу Десі, вперше опублікована на сторінках “Женьмінь жибао” (“人民日报”). Автори відносили до звуконаслідувальних слів: 1) вигук (як і українські мовознавці, зокрема Л. Мацько); 2) слова, що позначають питання і відповідь; 3) власне звуконаслідування. Варто відзначити, що саме ці автори ввели у науковий обіг термін “象声词”, що витіснив репту і вживається донині [14, с. 483].

В 1957 р. у КНР вийшла праця “Грамматика сучасної китайської мови” (“现代汉语语法”) Чень Шунуна, де, на наш погляд, автор пропонує цікаве вирішення цієї проблеми. Називаючи онома-топоетичні слова “звуконаслідувальними прислівниками” (“象声副词”), автор пише, що “здебільшого прислівники є означенням до дієслова і прикметника, але серед них можна виділити групу слів, які можуть бути означенням до прислівника, словосполучення або цілого речення. До них належать слова зі значенням часу, ступеня, меж, модальності, заперечні прислівники та звуконаслідування” [12, с. 121]. Автор називає “звуконаслідувальні прислівники” найбільш численною групою слів серед прислівників. За структурою вони бувають одно-, дво-, три- і чотирискладові. Односкладові звуконаслідувальні прислівники оформлюються часткою 的, іноді сполучаються зі словами 一声, 一向. Двоскладові – можуть складатися з двох різних складів, а також із двох однакових. Такі звуконаслідувальні прислівники вживаються так само, як і односкладові. У тих випадках, коли односкладове або двоскладове звуконаслідування стоїть перед словом зі значенням “звук”, воно використовується як прикметник. Чотирискладові звуконаслідування іноді виконують функцію присудка, а також можуть бути оформлені часткою 的 і тоді виступають в ролі додатка [12, с. 130].

Дослідники Лі Цзіньсі та Лю Шичжу, автори посібника з граматики сучасної китайської мови (“汉语语法教材”), розвивають уже відоме положення про те, що звуконаслідування є підкласом вигуків. Об’єднуючи звуконаслідування та вигук, вчені відмічають подібність цих двох груп: 1) звуконаслідування і вигук імітують

звук; 2) можуть виконувати функцію еквівалента речення. Але є й відмінності: 1) звуконаслідування, на відміну від вигуків, не передають емоцій; 2) незважаючи на те, що звуконаслідування можуть виконувати функцію еквівалента речення, частіше вони виступають у функції членів речення, наближаючись за своєю природою до прикметників і прислівників [15, с. 503].

До останніх років XX ст. китайських лінгвістів цікавив звуковий символізм у давній китайській мові (редуплікація, алітерація, склади, що римуються), у той час, коли звукозображальна лексика сучасної мови загалом не бралася до уваги. У навчальних посібниках з лексикології китайської мови (“汉语词汇教材”) якщо і йшлося про звукозображальні слова, то лише поверхово, з позиції їх синтаксичних функцій. На початку 80-х років із розвитком нелінійної ритміки та метрики, вчені (Чжен Деган, Цзян Фань, Чжу Десі) звернули увагу на особливі функції звукозображальних слів і запропонували розглядати їх як окремий клас повнозначних слів. Основним доказом цього є властивість звуконаслідувань самостійно виконувати синтаксичні функції у реченні. Наприклад, у статті Чжена Дегана і Цзяна Фаня “Звуконаслідувальні слова у сучасній китайській мові” (“现代汉语象声词”) зазначається, що, оскільки звуконаслідування виконують синтаксичні функції, тобто можуть виступати в ролі означення до іменника, означення до дієслова, присудка, а також можуть бути самостійним реченням, то вони утворюють клас повнозначних слів [22, с. 4].

Справжнім відкриттям стала стаття Чжу Десі “Структура дубльованих звуконаслідувальних слів пекінського та чаоянського діалектів” (“潮阳话和北京话重叠式象声词的构造”), в якій дослідник на основі порівняння ониматопеї пекінського та чаоянського діалектів вперше розкрив похідні закони одно-, дво- та чотирискладових звуконаслідувань пекінського діалекту з позиції їх утворення [23]. Пізніше Ван Хунцзюнь [18] та Ши Юйчжи [17] під впливом нелінійної теорії фонетичної системи, незалежно один від одного, вивели загальний закон “тьмяності на початку і яскравості наприкінці” звуконаслідувальних слів китайської мови, визначивши в подальшому типи чергувань ініціалей та фіналей у китайських ониматопеях.

У період з кінця XX ст. напрочуд активно розвивається китайська компаративістика, у сфері якої були проведені численні зіставлення звукозображальної лексики китайської мови з іншими мовами. Китайські вчені минулого століття “цінували лише результат, а тепер почали великого значення надавати подальшому розвитку” [25, с. 2]. Звернувшись до звукозображальної лексики інших мов, дослідники намагаються точніше класифікувати звукозображення власної мови з позиції синтаксичних функцій.

Такі дослідники звуконаслідувань, як Пан Ліньлінь, Пен Цзяюй, Лі Гонань, Лю Мінчжун та ін. аналізують структуру, зв'язок звучання зі значенням, стилістичну та словотворчу функцію ониматопеї, зіставляючи їх в англійській і китайській мовах, та намагаються пояснити причини розбіжностей. Го Шуфень, зіставляючи китайські та російські ониматопеї, дійшов висновку, що звуконаслідування в китайській мові мають нормовану структуру, є значно чисельнішими та мають широкую сферу застосування, ніж у російській мові. Але сильнішими експресивно, з більш розвинутою похідною функцією є словотворчі можливості ониматопів у російській мові.

Визначаючи синтаксичні функції звуконаслідувань однаковими в обох мовах, автор називає їх властивість виступати як додатком, так і обставиною [13, с. 23–26]. Зіставляючи вигук російської та китайської мов, Сюй Фенцай підтвердив факт існування зв'язку звучання слова з його значенням на прикладі цього особливого мовленнєвого явища, виокремлюючи вигук в особливий клас мови, що є ані повнозначними, ані службовими словами [21, с. 38–44]. Виходячи зі стилістичної функції, які виконують звуконаслідування, Вей Іжун їх зіставив також у російській і китайській мовах [19]. Як бачимо, питання про місце звуконаслідувань у системі частин мови і про те, до якої категорії слів китайської мови вони належать, залишається суперечливим. Так, Ма Чуньлін [16] вважає ониматопею скоріше особливим підкласом прикметників, тимчасом Чжу Інгуй відводить їм незалежне місце серед частин мови, розробивши внутрішньовидову їх класифікацію із описом граматичних функцій [24].

Підсумовуючи, зазначимо, що проаналізовані погляди як європейських, так і східних мовознавців на проблему звукозображення є ґрунтовною базою для подальших досліджень у сфері проблеми мотивованості/немотивованості мовного знака, а невирішені проблеми стають науковими засадами для міждисциплінарних пошуків їх розв'язання. За результатами вищевикладеного видаються можливими такі висновки: 1) всі виперозглянуті погляди китайських мовознавців на проблему звуконаслідування мають безумовну цінність для подальших досліджень в цій галузі, а невирішені проблеми стають поштовхом для звернення лінгвістів до інтердисциплінарних пошуків їхнього розв'язання; 2) попри певну непорядкованість синтаксичної класифікації звукозображальної лексики, китайськими мовознавцями широко досліджений аспект її стилістичних функцій, проте концентрація уваги припадає, в основному, на ониматопею.

Перспективами подальших досліджень є вивчення звукозображальної лексики української і китайської мов у семантичному і структурному аспектах, а також обґрунтування наявності зв'язку звука і значення на матеріалі обох мов.

Література

1. Ван Ляоу. Основы китайской грамматики / Ван Ляоу [Пер. с кит. Г. Н. Райской] / [под ред. А. А. Драгунова, Чжоу Сунъюаня]. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1954. – 261 с.
2. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир [ред. А. Е. Кибрик]. – М. : Прогресс, 1993. – 355 с.
3. Jespersen O. Language. Its nature, development and origin / Otto Jespersen. – N. Y. : W. W. Norton & Company inc., 1964. – 682 p.
4. Rauhut F. Probleme der Onomatopoeie / F. Rauhut // Volkstum u kultur der Romanen. – Bd. 1. – 1928. – S. 113, 174.
5. Rubinyi M. Das Problem der Lautnachahmung / M. Rubinyi // Germ. – Rom. Monatssehrift. – 1913. – Bd. 5. – S. 497.
6. 陈淑浓. 现代汉语语法 / 陈淑浓. – 湖南 : 湖南出版社, 1957. – 页 121 – 130.
7. 郭淑芬. 汉俄语拟声词比较 / 郭淑芬 // 中国俄语教学. – 第2期. – 1993. – 页 68–79.

8. 吕叔湘. 汉语语法与修辞随笔 / 吕叔湘, 朱德熙 - 北京: 商务印书馆出版, 1979. - 页 21-73.
9. 李金锡. 汉语语法教材 / 李金锡, 刘石诸. - 北京: 商务印书馆, 1959. - 503页.
10. 马春玲. 拟声词的语法功能及其修辞作用 / 马春玲 // 萍乡高等专科学校学报. - 第1期. - 2002. - 页 42-53.
11. 石毓智. 论汉语的大音节结构 / 石毓智 // 中国语文. - 第3期. - 1995. - 页 49-54.
12. 王洪君. 汉语语音词的韵律类型 / 王洪君 // 中国语文. - 第3期, 1996. - 页 11-17.
13. 魏翊荣. 俄汉语拟声词修辞功能对比 / 魏翊荣 // 佳木斯大学社会科学学报. - 第6期. - 2003. - 页 35-42.
14. 现代汉语. 虚词 / [张伊升主编]. - 上海: 上海出版社, 2000. - 194页.
15. 许凤才. 俄汉语感叹词对比 / 许凤才 // 中国俄语教学. - 第1期. - 1996. - 页 22-29.
16. 郑德刚. 现代汉语象声词 / 郑德刚, 姜范 // 贵州师范大学学报. - 第1期. - 1986. - 页 19-22.
17. 朱德熙. 潮阳话和北京话重叠式象声词的构造 / 朱德熙 // 方言. - 第3期. - 1982. - 页 41-45.
18. 朱英贵. 试论汉语拟声词独特的语法功能属性 / 朱英贵 // 四川理工学院学报. - 第4期. - 2006. - 页 58-63.
19. 20 世纪汉外语言对比研究 / [许高湍等编著]. - 北京: 高等教育出版社, 2006. - 280页.

Malinyuk I. V. The history of research of onomatopoeia in Chinese linguistics

The article deals with the studying of still debatable problem of motivation/arbitrariness of linguistic sign; connection between meaning and sound in Chinese linguistics; it critically analyzes classical and modern views of the scientists of the conception onomatopoeia; the positions of Chinese scientists of this question are commented in details.

Key words: onomatopoeia, motivation/arbitrariness of linguistic sign, Chinese linguistics.

Малинюк И. В. История исследования звукоизобразительности в китайской лингвистике

Статья посвящена изучению прежней дискуссионной проблемы мотивированности/немотивированности языкового знака; связи между значением и звуком в китайском языкознании; критически проанализированы классические и современные взгляды китайских ученых по концепции звукоизобразительности; детально прокомментированы позиции исследователей по этому вопросу.

Ключевые слова: звукоизобразительность, мотивированность/немотивированность языкового знака, китайская лингвистика.